

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію Каракаша Іллі Івановича

за темою: «Теоретичні проблеми права власності

на природні об'єкти та їх ресурси в Україні»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

за спеціальністю 12. 00. 06 – земельне право; аграрне право;

екологічне право; природоресурсне право

Актуальність теми дослідження. Важливою умовою економічного розвитку країни та зростання добробуту її громадян є наявність необхідних ресурсів, серед яких природні ресурси посідають особливе місце, оскільки Україна має значні запаси фактично всіх таких ресурсів. Разом з тим щорічно на державному рівні, науковцями та практиками звертається увага на безліч проблем, пов'язаних з реалізацією права власності на природні об'єкти, їх раціональним використанням чи охороною, що потребують науково-практичного опрацювання.

На законодавчому рівні питання права власності на природні об'єкти закріплено в багатьох нормативно-правових актах, основна частина яких представлена законами, аналіз змісту яких представлено в дисертаційному дослідженні. Поресурсовий підхід законодавця до врегулювання відносин власності на природні об'єкти, з однієї сторони, певною мірою дозволяє врахувати особливості таких об'єктів, їх цінність для суспільства і держави, з іншої – призводить до використання різних не завжди виправданих організаційно-правових механізмів щодо реалізації права власності. Негативно на законодавче визначення відносин власності на природні об'єкти впливає і експансія норм цивільного права, результатом чого є в деякій мірі «механічне» перенесення норм щодо власності на майно в сферу права власності на природні ресурси, незважаючи на те, що існують об'єктивні відмінності природних об'єктів відносно інших речей. На необхідність конкретизації парадигм права власності на природні ресурси вказує і низка

міжнародних документів, обов'язкових для виконання Україною. З урахуванням наведеного залишаються незавершеними на законодавчому рівні найбільш суттєві аспекти права власності на окремі природні об'єкти, що є однією з причин негативного стану навколишнього природного середовища.

Багато різного напрямку фахівців досліджували питання права власності на природні ресурси, їх пропозиції заслуговують на підтримку, проте проблеми реалізації права власності на природні об'єкти та їх ресурси на сучасному етапі розвитку економічних, екологічних, соціальних відносин залишаються дискусійними і потребують суттєвого переосмислення, узагальнення та доопрацювання.

З урахуванням наведеного, вибір зазначеної теми дисертаційного дослідження заслуговує на всіляку підтримку, оскільки вона є актуальною й зумовленою сучасним станом еколого-правової науки, екологічного законодавства та практики його застосування.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Основні наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, є достатньо аргументованими. Проведене дослідження містить комплексну характеристику одного із ключових правових інститутів - права власності на природні об'єкти та їх ресурси, відрізняється високим рівнем узагальнення теоретичного та практичного матеріалу щодо теми дослідження, обґрунтованістю і змістовністю запропонованих положень та рекомендацій.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що вперше в Україні на основі дослідження і узагальнення теоретичних положень стосовно права власності в цілому і на природні об'єкти, зокрема, запропоновано нові концептуальні засади щодо удосконалення правового регулювання відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси на сучасному етапі розвитку суспільства.

Представляє інтерес дослідження автором теоретико-методологічних засад поняття права власності на природні ресурси. При цьому заслуговує на

увагу виокремлення соціального значення такого поняття та поєднання в ньому наукового та суб'єктного початків а також філософський посыл про специфічне відношення індивідуума до права власності на природні ресурси, коли, в силу особливих властивостей природних ресурсів та відносин природоресурсної власності, з'являються на соціальному рівні проблеми співвідношення «мого» і «нашого», вирішення якої повинно забезпечити оптимальне «поєднання індивідуалізованих суб'єктно-об'єктних зв'язків з природною субстанцією» (підрозділ 1.1).

Цікавим при дослідженні теми є розгляд історичного розвитку питань права власності, у тому числі і на природні ресурси. Виконаний аналіз праць знаних мислителів давнини та новітньої історії з цих питань дозволив представити системне бачення автора розвитку відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси, виокремити найбільш поширену теорію власності (підрозділ 1.2).

Заслугує на увагу розгляд автором поняття економічних відносин власності на природні об'єкти в статистичному та динамічному стані, де на основі аналізу різних підходів до власності як економічної категорії уточнено визначення поняття власності, в якому відносини привласнення природних об'єктів (природних багатств, об'єктів природи) займають центральне місце. Це дало можливість в подальшому дослідженні обрати напрями розробки або удосконалення правових норм, які забезпечують відносини власності (підрозділ 1.3).

Можна цілком погодитись з викладеним автором загального визначення права власності як юридичної категорії, що дає підстави для розуміння системної та методологічної завершеності визначення поняття права власності на природні об'єкти та їх ресурси. Має методологічне та практичне значення відстеження автором механізму трансформації економічних відносин власності у своє юридичне оформлення, аналіз права власності в об'єктивному сенсі та як суб'єктивного права (підрозділ 1.4).

Важливим є розгляд автором основних властивостей та характерних ознак

права природоресурсової власності, що ґрунтуються на ролі і значенні природних об'єктів і їх ресурсів для існування людини і забезпечення життєдіяльності суспільства. Це визначає бачення автора необхідності вирішення в перспективі пріоритетних завдань при формуванні правового поля права власності, коли законодавець повинен враховувати як специфічні ознаки природних об'єктів так і їх соціальне значення, в результаті чого правове поле права власності на природні ресурси повинно не тільки зберігати але й забезпечувати сталий розвиток та покращення якості природних об'єктів та ресурсів. (підрозділ 2.1).

Доречним при дослідженні теми є розгляд проблеми визначення природних об'єктів права в інтегрованій формі, що дало можливість долучитись до дискусії щодо визначення навколишнього природного середовища та місця в ньому природних об'єктів і їх ресурсів. На думку автора, проблемність цього питання обумовлена необхідністю, в міру існуючих можливостей, всебічно забезпечити правовими нормами регулювання процесів привласнення природних об'єктів та їх ресурсів, при цьому, з урахуванням всього їх різноманіття, особливостей як самих природних ресурсів, так і форм відносин права власності. В роботі наголошується, що саме інтегрований підхід дав можливість законодавцю вирішити вказані проблеми в правовому полі, побудувавши ієрархію правових норм з елементами від максимального до різного ступеню інтегрованих та деталізованих. Виконані автором в цьому напрямку дослідження мають фундаментальне наукове та практичне значення (підрозділ 2.2).

Заслуговує на увагу дослідження автором права власності на об'єкти та ресурси природного походження з позиції їх диференціації, де представлено детальний аналіз відносин власності щодо кожного природного об'єкту. Це дозволило виявити недоліки правового забезпечення таких відносин, особливості правооб'єктності природних складових на диференційованому рівні та внести відповідні пропозиції (підрозділ 2.3).

Представляє неабиякий інтерес дослідження автором розвитку правових

аспектів відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси у виключній формі в історичному ракурсі, що стало підґрунтям для висновків стосовно таких визначень як «народна власність», «державна власність», «виключна власність», їх ролі і співвідношенні. (підрозділ 3.1).

Позитивно можна оцінити намагання автора з'ясувати ступінь значимості концепції права розділеної власності в природоресурсовому праві. Доведеними можна вважати висновки щодо можливості її застосування для регулювання державної та комунальної природоресурсової власності з участю органів виконавчої влади та місцевого самоврядування (підрозд. 3.2).

Корисним є розгляд в роботі питання місця і галузевої приналежності інституту права власності на природні об'єкти, де представлено різні підходи до стану систематизації норм, що регулюють відносини власності на різні природні об'єкти, та до природоресурсового права в цілому. Проведений аналіз дозволив дійти до висновку про формування комплексного інституту права природоресурсової власності як інституту природоресурсового права, що є комплексною правовою галуззю у вітчизняній правовій системі (підрозділ 3.3).

Логічним завершенням дослідження питань власності на природні об'єкти та їх ресурси є розгляд способів захисту й охорони відповідного права. При цьому певною мірою можна погодитись із запропонованим автором підходом до розмежування охорони і захисту права власності на природні об'єкти за часом їх настання, способами здійснення, засобами реалізації, повноваженнями органів, які їх здійснюють. Визначення таким чином охорони та захисту права власності на природні об'єкти сприятиме більш ефективному правовому забезпеченню відносин власності в природоресурсовому праві (підрозділ 4.1).

Заслужовує на увагу представлений аналіз цивільно-правових способів захисту права власності на природні об'єкти, в якому відмічено особливості такого захисту права власності на основі матеріалів судових справ з розгляду віндикаційного та негаторного позовів і зроблено відповідні висновки

(підрозділ 4.2).

Корисним є проведений в роботі порівняльний аналіз адміністративно-правових і кримінально-правових способів охорони і захисту права власності на природні об'єкти, за результатами якого підготовлено відповідні висновки, що представляють науковий інтерес (підрозділ 4.3).

Доречним є розгляд застосування судового, нотаріального порядку та самозахисту права власності на природні об'єкти, де констатується велике навантаження на суди першої інстанції при розгляді справ щодо права власності на природні об'єкти, відмічається як прогалина, що захист права власності в Цивільному кодексі України закріплено і за Президентом, але в Основному Законі України такий обов'язок Президента відсутній (підрозділ 4.4).

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення, висновки та рекомендації, представлені в дисертаційній роботі І.І. Каракаша, є достовірними, що підтверджується: використанням сукупності філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, серед яких особливої уваги заслуговують діалектичний, формально-логічний, структурно-функціональний, системний, порівняльно-правовий, моделювання та ін.; проведенням ретельного аналізу положень нормативно-правових актів, регулюючих різні аспекти права власності на природні об'єкти та ресурси, а також значної кількості наукової юридичної літератури.

На достовірність висновків і пропозицій значною мірою вплинув проведений в роботі ґрунтовний аналіз законодавства та практики його застосування щодо відносин права власності, захисту і охорони права власності на природні об'єкти та їх ресурси, аналіз практики забезпечення права володіння природоресурсними об'єктами в Україні та інших країнах.

Разом з тим авторові слід звернути увагу на ті положення дисертаційної роботи, які є дискусійними або потребують додаткового обґрунтування. Серед таких положень наступні:

1. В тексті роботи неодноразово зустрічаються такі поняття як «природні об'єкти», «природні об'єкти і їх ресурси», «об'єкти природного походження», «природні багатства», «природні комплекси», «природні компоненти», які використовуються у різних співвідношеннях та щодо яких в науковій літературі представлено кілька різних визначень. З урахуванням цього потребує уточнення позиція автора щодо співвідношення названих понять, як базових для регулювання відносин власності.

2. Автором підтримано і позитивно сприймається «економічна теорія прав власності», за якою «не ресурси самі по собі є власністю, а права на використання ресурсів, оскільки саме вони формують поняття власності», а «феномен власності виводиться з факту обмеженості ресурсів та їх поступового скорочення у природному середовищі». У такому разі потребує конкретизації бачення автором напрямів удосконалення правового регулювання відносин власності на природні ресурси.

3. До дискусійних положень дисертаційного дослідження відноситься позиція автора щодо наявності природоресурсового права як єдиної комплексної галузі права поряд з екологічним правом та його перспектива стати фундаментальною галуззю права в українській правовій системі. Аргументами в цій дискусії може бути бачення автором предмету, принципів, системи, правових засад такої галузі тощо, відмінних від екологічного права.

З'ясування позиції автора з цього питання обумовлено і тим, що при уточненні визначень природоресурсного та екологічного права використано різні критерії, більшість з яких притаманна як одному, так і іншому визначенню. Так, як природоресурсне, так і екологічне право регулюють суспільні відносини у сфері взаємодії людини і суспільства з навколишнім природним середовищем, з метою задоволення матеріальних і духовних потреб окремих осіб, їх об'єднань, територіальних громад, регіональних

спільнот або усього суспільства, спрямовані вони на збереження, використання і відтворення національних природних багатств в інтересах теперішніх та майбутніх поколінь.

4. Представлений в роботі порівняльний аналіз змісту норм природоресурсових кодексів, де по-різному вирішено питання власності на природні об'єкти, на думку автора, є результатом правового регулювання відносин природноресурсової власності на основі різних правових концепцій і не є оптимальним, проте концептуальна модель правового регулювання відносин власності на об'єкти природного походження автором не пропонується, хоча бачення цього питання є одним із ключових щодо обраної теми дослідження.

5. Потребує уточнення пропозиція автора щодо закріплення серед повноважень Президента України здійснення захисту й охорони права власності шляхом внесення доповнень до Основного Закону країни, зокрема, стосовно механізму і форм реалізації таких повноважень відносно природних об'єктів і їх ресурсів, з урахуванням характеру інших повноважень Президента України, закріплених в Конституції України.

6. Можна погодитись з позицією автора що «відносини власності на об'єкти природного походження в усі часи у будь-якому державному утворенні займали центральне місце в системі суспільних відносин», проте висновок, що, «зазначений підхід до їх правового регулювання завжди забезпечував ощадливе, раціональне й ефективне використання природних багатств» є перебільшеним припущенням, що спростовується аналізом стану правового регулювання використання природних об'єктів, наведеного у всіх відповідних програмних документах за останні двадцять років.

Вказані зауваження суттєво не впливають на високу позитивну оцінку дисертаційного дослідження та отримані в ньому наукові результати, які свідчать про високий рівень теоретичної підготовки дисертанта та глибокі фахові знання в галузі науки права власності.

Результати дисертаційного дослідження мають теоретичне та практичне

значення. **Теоретичне значення** результатів дослідження полягає в тому, що вони заповнюють певну прогалину науки права власності щодо її ключової складової, якою є теорія права власності на природні об'єкти, зокрема стосовно його основних елементів, серед яких поняття, зміст, об'єкти, суб'єкти, механізм реалізації. Висновки і пропозиції автора є суттєвим доробком для уточнення теоретичних засад права власності на природні об'єкти, використання природних ресурсів, правових засад екологічних відносин в цілому.

Практичне значення теоретичних положень і пропозицій, що містяться у дисертації, полягає в тому, що вони можуть бути використані при підготовці пропозицій щодо змін і доповнень діючого законодавства законопроектів, що забезпечують реалізацію права власності на природні об'єкти.

Основні результати дисертаційної роботи викладено в двох одноособових монографіях, 48 наукових статтях, опублікованих в періодичних фахових виданнях України, 5 статтях опублікованих в зарубіжних наукових виданнях, 18 наукових доповідях, опублікованих в матеріалах науково-практичних конференцій, 13 підручниках і навчальних посібниках.

Зміст автореферату І.І. Каракаша відображає основні положення дисертації, її структуру та отримані в ній результати. Наукові положення і результати, які виносились на захист у кандидатській дисертації, не виносяться на захист у докторській дисертації.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до встановлених вимог щодо наукових робіт такого виду, окрім списку використаних джерел.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Підводячи підсумок вище наведеному, можна зробити такий загальний висновок: докторська дисертація Каракаша Іллі Івановича за темою: «Теоретичні проблеми права власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні», містить висунуті здобувачем науково обґрунтовані теоретичні результати і наукові положення, які розв'язують важливу наукову проблему удосконалення права власності на природні об'єкти, щодо яких здобувач є суб'єктом авторського права;

Дисертація характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача в науку екологічного, природоресурсового права.

Це відповідає вимогам пунктів 9 і 10 Порядку присудження наукових ступенів, а тому її автор - Каракаш Ілля Іванович заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право.

Офіційний опонент, академік НАПрН України,

професор, докт. юрид. наук,

в.о. декана юридичного факультету

Донецького національного університету

імені Василя Стуса

А. Г. Бобкова

Підпис А. Г. Бобкової засвідчую:

Вчений секретар

Донецького національного університету

імені Василя Стуса

21 вересня 2018 р.

О.Г. Важеніна